

Літературна Бердичівщина: Василь Гроссман

Тамара Бабійчук,

кандидат педагогічних наук

м. Бердичів

Об'єктом уваги автора є питання проведення таких занять з літератури рідного краю, які не тільки допомагають отримати, розширити, систематизувати, структурувати знання, але й передбачають розвиток, виховання юнаків і дівчат – у майбутньому національно свідомої української інтелігенції.

Ключові слова: Василь Гроссман, Бердичів, дослідницька робота, читання, інсценізація, відгуки на твори.

Мета заняття: познайомити з письменником-земляком, його нелегкою долею, творами; розвивати логічне мислення, творчу уяву, зв'язне мовлення; формувати активну громадянську позицію; виховувати повагу до письменника, захоплення його чесністю, сміливістю, бажання читати і популяризувати його твори.

Обладнання: прапор і герб м.Бердичева, літературна карта Бердичівщини (Джозеф Конрад, Шолом-Алейхем, Оноре де Бальзак, Всеволод Нестайко, Зоя Милашевська, Михайло Пасічник, Петро Білоус), портрет Василя Гроссмана, виставка його книг, буклети, присвячені творчості, календарики (роботи студентів), фрагменти з фільму «Комиссар», м/м презентація.

План заняття

Повідомлення теми, мети заходу, представлення гостей.

«Гімн» міста Бердичева.

Розповідь про Василя Гроссмана з використанням м/м презентації, фрагментів з фільму «Комиссар».

Звіт про результати дослідницької роботи студентів групи.

Повідомлення студентів.

Вручення гостям сувенірів.

Виступ Юрія Балюка, голови Міжнародного літературного конкурсу імені Василя Гроссмана.

Рефлексія. Метод «Мікрофон».

Додатки

Розповідь про життєвий і творчий шлях Василя Гроссмана

Бердичів – місто чотирьох культур. На гербі міста – чотири зірочки. Українці, поляки, євреї, росіяни з давніх-давен живуть в Бердичеві.

12 грудня 1905 року в Бердичеві в сім'ї інтелігентів (батько – інженер, мати – вчителька) народився російський письменник Василь Гроссман. Дитинство і юність його були обпалені революцією і громадянською війною. Хлопець рано почав підробляти, не цурався ніякої фізичної праці.

Дебют у літературі – оповідання «В городе Бердичеве» (1934), за мотивами якого кінорежисером А. Аскольдовим у 1967 році буде знято фільм «Комиссар».

Максим Горький, Ісаак Бабель, Михайло Булгаков помітили і високо поцінували це оповідання В. Гроссмана. Горький зустрівся з талановитим початківцем і запропонував останньому повністю присвятити себе літературі. Зустріч стала поворотною в долі нашого земляка.

Як письменник Василь Гроссман формувался під впливом Льва Толстого та Антона Чехова. Особливо любив Чехова, який досліджував «маленьку людину», її

світ, психологію, її мрії, трагедії, свята і будні.

З перших днів війни Василь Гроссман перебував на фронті як військовий кореспондент.

У 1942-му Гроссман створив перший у світовій літературі великий твір про Другу світову війну – повість «Народ бессмертен».

Твір Гроссмана «Треблинский ад» порушив тему Голокосту. У нарисі «Убийство евреев в Бердичеве» (1944) викладено документальні свідчення трагедії.

Однак після війни Гроссман потрапив в опалу. Шельмування продовжувалося до смерті. Твори письменника в СРСР називали політично ворожими.

У чому тільки не обвинувачували Гроссмана! Однак найтяжче звинувачення – в русофобії. Насправді Гроссман писав про росіян з великим розумінням. Однак він передчував народження великодержавного російського шовінізму і попереджав про його зловісну тінь.

У творах Гроссмана звучить мужній голос на захист представників багатьох національностей – татар, черкесів, калмиків, волзьких німців. Дуже боляче було Гроссману, коли бачив прояви антисемітизму в СРСР.

А в романі «Жизнь и судьба» Василь Гроссман став на захист українців, що їх більшовики виморили голодом. Гроссман був першим у світовій літературі, хто порівняв смерть українських дітей, замучених під час Голодомору більшовиками, зі смертю єврейських дітей у фашистських концтаборах.

Працював Василь Гроссман, безсумнівно, у несприятливих для творчості умовах. Його попереджували, шантажували, оббріхували на сторінках газет і журналів, органами НКВД у нього було проведено обшук, вилучено весь архів. Гроссман не здавався: він пише сповнений обурення лист до самого Генсека Хрущова, просить повернути рукописи. Сірий кардинал Комуністичної партії Суслов сказав, що не може бути мови про повернення книги «Жизнь и судьба» і що роман цей, можливо, надрукують у СРСР не раніше, ніж через 200–300 років.

Після арешту «антирадянських» рукописів Василь Гроссман майже втратив можливість публікуватися. Потрясіння підточило здоров'я письменника і прискорило його смерть. Помер Василь Гроссман 1964 року. Поховано його в Москві на Троєкуровському цвинтарі.

Твори Василя Гроссмана видавалися 156 разів загальним тиражем близько 9 млн примірників. Чимало з них перекладено англійською, французькою, німецькою, іспанською, польською та китайською мовами.

Звіт про результати дослідницької роботи студентів групи (тези)

Студенти провели пошуково-дослідницьку роботу. Так, вони побували біля будиночка, де проживав Василь Гроссман у Бердичеві (вул. Шевченка, 4),

дізналися історію цього будинку, бачили гранітну меморіальну дошку, встановлену на честь письменника, відвідали Бердичівський краєзнавчий музей, в якому діє експозиція, присвячена талановитому земляку, переглянули документальний фільм про нього, а також поклали квіти до пам'ятника жертв Голокосту, адже мама Василя Гроссмана була розстріляна разом із багатьма євреями під Бердичевом.

У ході дослідження студенти зацікавилися не лише фактом народження Василя Гроссмана в Бердичеві та проживанням його в нашому місті, а й загалом його творчістю, роллю в літературному процесі колишнього СРСР, дослідили біографію Василя Семеновича, прочитали його твори, написали на них рецензії, подивилися фільм «Комиссар», обговорили його, створили буклети про письменника (їх роздали в кожну навчальну групу), мультимедійну презентацію, випустили календарик, присвячений Василю Гроссману. Оформили тематичну папку (матеріали з Інтернет-джерел, ксерокопії документів, спогадів про письменника).

Повідомлення студентів

1. Стосунки Василя Гроссмана з мамою

Василь Гроссман дуже любив свою матір Катерину Савеліївну, часто листувався з нею, жив маминими листами. Гроссман тяжко переживав звістку про загибель матері в Бердичівському гетто восени 1941 року. Він постійно докоряв собі, що не вивіз матір з Бердичева, не врятував її від смерті. Після війни він писав матері листи. Мертвій матері. Просив прощення і заспокоєння. Ці листи Гроссман зберігав у конверті з двома фотографіями: на одній з яких він у дитинстві з матір'ю, а на другій, зробленій німецьким офіцером, – рів, заповнений тілами розстріляних євреїв.

Мене вразили листи Василя Гроссмана до мами і листи мами до сина. Переді мною – лист мами. Я переписала його з музейного експоната. Скільки в рядках любові, душевної теплоти, турботи. Скільки уваги до найдорожчої людини, скільки виявів піклування. І такою надзвичайно високою енергією заряджений цей лист, що починаєш розуміти: саме мама була внутрішньою опорою сина.

Прочитаю уривки з двох листів Василя Гроссмана, написаних до вже покійної матері (мовою оригіналу).

«Дорогая мамочка, я узнал о твоей смерти зимой 1944 года. Приехал в Бердичев, вошел в дом, в котором ты жила и из которого ушла тетя Аня, дядя Давид и Наташа, и понял, что тебя нет в живых. Но еще в сентябре 1941 года я чувствовал сердцем, что тебя нет. Ночью на фронте я видел сон – вошел в комнату, ясно зная, что это твоя комната, и увидел пустое кресло, ясно зная, что ты в нем спала; свешивался с кресла платок, которым ты прикрывала ноги. Я смотрел на это кресло долго, а когда проснулся, понял, какой ужасной смертью умерла ты. Я десятки раз, а может быть, сотни раз пытался представить себе, как ты умерла, как шла на смерть, старался представить человека, который убил тебя. Он был последним, кто тебя видел. Я знаю, что ты думала обо мне очень много все это время.

Прежде всего я хочу сказать тебе, что за эти девять лет я смог по-настоящему проверить, что люблю тебя – так как ни на йоту не уменьшилось мое чувство к тебе, я не забываю тебя, не успокаиваюсь, не утешаюсь, время не лечит меня. Я тебя сейчас ощущаю такой же живой, какой ты была в тот день, когда мы виделись с тобой в последний раз, и такой же, когда я маленьким мальчиком слушал твое чтение вслух. И боль моя такая же, как была в тот день, когда

соседка, живущая на Училищной улице, мне сказала, что тебя нет уже и что нет надежды найти тебя среди живых. И я думаю, мне кажется, что моя любовь и это горе ужасное так уж не изменятся до дня моего конца».

«Дорогая моя, вот прошло 20 лет после твоей смерти. Я люблю тебя, я помню каждый день своей жизни, и горе мое все эти 20 лет вместе со мной неотступно.

Я – это ты, моя родная. И пока живу я – жива ты. А когда я умру, ты будешь жить в той книге, которую я посвятил тебе и судьба которой схожа с твоей судьбой. За эти двадцать лет много людей, которые любили тебя, уже умерли, тебя уже нет в сердце папы, в сердце Нади, тети Лизы – их нет на земле. И мне кажется, что моя любовь к тебе все больше, ответственной, потому что так мало живых сердец, в которых живешь ты. Я почти все время думал о тебе, работая последние десять лет, – эта моя работа посвящена моей любви, преданности людям, потому она и отдана тебе. Ты для меня человеческое, и твоя страшная судьба – это судьба человека в нечеловеческое время. Я всю жизнь храню веру, что все мое хорошее, честное, доброе, моя любовь – это все от тебя. Все плохое, что есть во мне, не прощай мне, это не ты. Но ты любишь меня, мама моя, и со всем плохим, что есть во мне, любишь.

Сегодня я снова плакал, читая твои письма. Я плачу над письмами – потому что в них ты – твоя доброта, чистота, твоя горькая, горькая жизнь, твоя справедливость, благородство, твоя любовь ко мне, твоя забота о людях, твой чудный ум.

Я ничего не боюсь, потому что твоя любовь со мной и потому что моя любовь вечно с тобой» [5].

На титульному листку роману «Жизнь и судьба» Василь Гроссман написав присвяту: «Моей матери Екатерине Савельевне Гроссман».

Читаючи листи дорослого сина, важко бути байдужим. Думаєш про такі сердечні стосунки між матір'ю і сином, про які сьогодні люди чомусь забули.

2. Василь Гроссман – військовий кореспондент

У майбутньому я хочу стати журналістом. Дякуючи нашому заняттю, я познайомилася з Василем Гроссманом передусім як з військовим кореспондентом.

Василь Гроссман не був військовозобов'язаним (ще в молодості хворів на туберкульоз, тому в подальшому здоров'я його, між іншим, не було добрим). Однак у грізний час війни він не тікав від передової, не ховався в тилу.

Василь Гроссман вважав своїм обов'язком захищати Батьківщину. Письменник став військовим кореспондентом газети «Красная звезда». Він чесно працював на війні, на передовій, під кулями, три довгих роки. Уже 2 липня 1941 року з'являється його перша стаття.

Хоча зовні Гроссман зовсім не був схожим на бійця, однак під вогнем вів себе безстрашно, спокійно, навіть жартував. На передовій шукав істину війни. На фронті вів записні книжки. Він ретельно вникав у тактику, стратегію бойових операцій. Письменник на власні очі бачив жахіття війни. Бачив понищені міста і села. Бачив страшну Сталінградську битву. Його герої – прості солдати. Гроссман завжди довго розмовляв з бійцями, разом аналізували бій, мріяли. Саме тому газети, в яких друкувалися нариси Гроссмана, зачитували до дірок (про це свідчить письменник-фронтвик Віктор Некрасов).

Військовий кореспондент Гроссман не обминав болючі теми, він писав правдиві репортажі. Був він у страшному концтаборі Треблінка (нарис Гроссмана «Треблінский ад» у вигляді брошури поширювався на Нюрнберзькому процесі). Крім статей і нарисів, на шпальтах газет друкував оповідання на воєнну тематику, глави з роману «Народ бессмертен».

У 1945 році Гроссман став складати і редагувати «Чорну книгу» – про знищення євреїв на окупованих німцями територіях. Для цієї книги Гроссман написав передмову і нарис «Убийство евреев в Бердичеве», зібрав фотоматеріали. Книжка була розіслана для видання в різні міста – Нью-Йорк, Лондон, Париж, Мексику-Сіто, Мельбурн, Тель-Авів, Софію, Будапешт, Бухарест, Прагу, Рим. У Радянському Союзі книжка, на жаль, так і не з'явилася.

Василь Гроссман ніби промовляє до мене: журналіст повинен бути одержимий своєю роботою, а ще – сміливим, чесним, працьовитим. Журналіст повинен бути патріотом і завжди – на передньому краю боротьби за високі ідеали.

3. Твори Василя Гроссмана Оповідання «Авель (Шестое августа)»

Оповідання «Авель (Шестое августа)» сповнене тривожних роздумів про долю людства, про байдужість, бездуховність людини. Це оповідання має документальну основу. У творі розповідається про екіпаж американського літака, який скинув бомбу на мирне японське місто (що було нібито відплатою фашизму за злочини проти людства і до чого зі спокійним «розумінням» поставилися не тільки у всьому світі, але й у самій Японії).

Після бомбардування головний герой Джозеф Коннор божеволіє, адже підняв руку на життя, на людство. Гроссман психологічно мотивує божевілья зовні прекрасного, душевно багатого юнака, який волею долі неусвідомлено стає заручником брудних політиків, вбивцею: бомбардир американського літака Коннор всього лише натиснув на кнопку, а вже уранова бомба зробила своє, за першу секунду знищивши 70 тисяч мирних жителів, зокрема й дітей. Джозеф намагається відмежуватися від злочину (він під час вечери 4 рази виходить помити руки, тобто змити з них смерть, гріх). Юнак багато п'є, чого він не робив ніколи. Уночі він намагався повіситися. Зрештою, його забирають до божевільні.

Автор ставить питання: чому п'ятеро членів екіпажу, які були загалом добрими, талановитими людьми, льотчиками-професіоналами, стають убивцями десятків тисяч безневинних громадян? Гроссман вважає, що убивство – це наслідок, результат, а причина – не тільки у тоталітарних суспільствах, а насамперед у самих людях, які хочуть бути лише виконавцями і ні за що ніколи не відповідати, у людях, які навіть не прагнуть замислитися над питаннями моралі і, відчужені від інших, живуть лише у власному світі. Але так не можна.

Василь Гроссман вже тоді, в 50-і роки ХХ ст., чесно і мужньо, правдиво і просто роздумує про наш час – час дистанційного убивства. Герої говорять про відповідальність за вбивство на війні, зокрема моральне, і про те, що сьогодні така відповідальність просто зникає, вбивати стає природно, просто: «Техніка звільняє нас від моральної відповідальності. Раніше ти розбивав голову ворогові дубиною і тебе обливав його мозок – ось тоді ти і відповідав; потім віддала стала збільшуватися – на довжину списа, польоту стріли, і ти тільки чув крик людини, а згодом ти нічого вже не чув, навіть стогонів, ти тільки бачив, як падає людинка, сіренька фігурка, потім не стало людинки, залишився

неясний силуетик, потім точка, потім не став зримим навіть лінкор, по якому б'єш.. Кому нести відповідальність? Кому ж, чуєте, відповідати?» [3, с.211] Читач розуміє позицію письменника: за смерть на землі несе відповідальність не тільки той, хто стріляє, а й той, хто дає накази, той, кому це вигідно. І, звичайно, той, хто не хоче втручатися ні в що, бо байдужий, бо живе тільки своїм, забувши про те, що всі ми, люди, в одному човні. Як бачимо, автор порушує проблему конформізму, міщанської байдужості, говорить про їх небезпеку як для самих людей, так і для усього людства. Сьогодні як ніколи прочитуємо думку Василя Гроссмана: нікому не можна бути байдужим.

Роман «Все течет»

Головний герой твору Іван Григорович відбув у сталінських в'язницях і таборах 29 років (ще студентом потрапив у неволю). Тепер він, уже реабілітований, повертається до вільного життя. І починає розуміти, що йому немає місця серед людей зовні благополучних, навіть успішних, тільки тому, що вони покірні раби, вірнопіддані пристосуванці з рабською психологією. Таким є брат Івана Григоровича, самовдоволений конформіст, примітивний боягуз, який зробив блискучу наукову кар'єру у час страшних репресій. Такою є кохана дівчина, яка побоялася чесно сказати про своє небажання писати засудженому політично неблагонадійному юнаку. Таким є одноклассник, який, намагаючись вислужитися і водночас не маючи ніяких доказів, написав донос на товариша. Усе в романі, сказане героєм, гірко-правдиве, чесне, вистраждане.

Спинимося на характеристиці Леніна, що її дає Іван Григорович, чоловік освічений, який на заслання прочитав уважно всі твори Леніна.

«Продажний.. лакей.. холуй... наймит.. агент...юда, куплений за тридцять срібляників». Такими словами Ленін часто говорив про своїх опонентів. Ленін у суперечках не намагався переконати противника. Ленін під час суперечки взагалі не звертався до свого опонента, він звертався до свідків суперечки. Його метою було перед свідками суперечки висміяти, скомпрометувати свого противника. Такими свідками суперечки могли бути і декілька близьких друзів, і тисячна маса делегатів з'їзду, і мільйонна маса читачів газет» [2, с.93–94].

«Ленін ніколи не припускав хоч би часткової правоти своїх противників, хоч би часткової своєї неправоти» [2, с.93].

«Ленін у суперечці не шукав істини, він шукав перемоги. Йому будь-що треба було перемогти, а для перемоги, він вважав, придатні будь-які засоби. Ленінська нетерпимість, презирство до свободи, жорстокість щодо інакомислячих і здатність, не здригнувшись, змести з лиця землі не тільки фортеці, заїзди, губернії, які суперечили його ортодоксальній правоті... Всі його здібності, його воля, його пристрасть були підкорені одній меті – захопити владу. Що вело Леніна шляхом революції? Любов до людей? Бажання поборолювати нужду селян, робітників? Віра в істинність марксизму, у свою політичну правоту? Ні. Влада. Ленін-політик – характер примітивний, грубий, нахабний, безжалісний, безумно честолюбний, догматично крикливий» [2, с.94].

«Перемога Леніна стала його поразкою. Але трагедія Леніна була не тільки російською трагедією, вона стала трагедією всесвітньою» [2, с.98].

Гроссман розповідає про жорстокий післявоєнний час: «У газетах стали друкуватися фейлетони, що розвінчували кар'єристів, злодіїв, які через хабарі отримали дипломи і вчені ступені; лікарів, які злочинно пово-

дилися з хворими дітьми і породіллями; інженерів... майже всі розвінчані у фейлетонах були євреями, газети з особливою старанністю називали їх імена і по батькові. Здавалося, в СРСР лише євреї крадуть, беруть хабарі, злочинно байдужі до страждань хворих, пишуть хибні, примітивні книги» [2, с.35.]

Автор наголошує на масовому психозі (професор Марголін вимагає смертної кари для злочинців-лікарів; коли ж його питають, чи не важко йому, євреєві, виступати, відповідає: «Ви вважаєте, що мені, єврею, неприємно клеймити цих убивць? Навпаки. Саме мені особливо мерзенним видається єврейський націоналізм. А якщо євреї, що тягнуть до Америки, стають перешкодою на шляху до комунізму, то мені не тільки себе, рідної дочки не жаль» [2, с.37]).

Василь Гроссман ніби відповідає всім сьогодишнім плакальникам за соціалізмом і радянською владою, наголошуючи на людиноненавистницькій суті комуністичної системи: «Чи соціалізм це – з Колимою, з людоїдством під час колективізації, із загибеллю мільйонів людей?» [2, с.41].

Мої враження від фільму «Комиссар» (уривки з виступу)

Фільм «Комиссар» не можна, на мою думку, назвати екранізацією оповідання «В городе Бердичеве» Василя Гроссмана. Це швидше фільм за мотивами оповідання.

Оповідання і фільм ріднить тема громадянської війни в Україні. Герої ж, на мій погляд, в оповіданні несуть одне смислове навантаження, а у фільмі – дещо інше.

Так, в оповіданні командир Козирев цинічний, егоїстичний, примітивний чоловік. Чоловікоподібною є й сама комісарша Вавилова. Єврейська ж сім'я – добра, щира, уважна.

У фільмі більшовики – пристрасні і безкомпромісні речники більшовицьких ідей.

Деякі домислені сцени є неправдоподібними, наприклад, знущання дітей Магазаника з рідного брата. Я розумію, що сценарист хотів показати, що жорстокість дорослих породжує жорстокість дітей. Нібито все правильно. Але, по-перше, діти протягом короткого часу бачили цю жорстокість, тому не могли так її запам'ятати і так відтворити. По-друге, єврейські діти дружні і катувати один одного вони не стали б. Прикрим прорахунком сценариста є сцена побиття Магазаником дружини, адже такі випадки ніколи не мали місця в єврейських родинах.

У фільмі звеличується жінка-комісар, яка заради більшовицької ідеї кидає щойно народженого сина на чужих людей і йде на фронт. У Гроссмана твір запрошує до непростой розмови про сенс людського життя, про любов, милосердя, про родину, про жінку-матір.

Не забуваймо, що Василь Гроссман писав оповідання, вірячи в примарну комуністичну ідею. Однак навіть у той час він заявив про себе не як про сліпого фаната комуністичної доктрини, а як про великого гуманіста.

Мені оповідання сподобалося, адже воно не тільки розповіло про далеку історію, а й спонукало подумати, проаналізувати, навіть посперечатися.

Інценізація оповідання «В городе Бердичеве»

Комісар Клавдія Вавилова приходиться до свого командира просити відпустку – вона вагітна і скоро буде народжувати. Командир більшовицького загону Козирев спочатку не вірить почутому, потім щиро обурюється поведінкою Клавдії.

I сцена

Козырев держит в руках лист бумаги и, потрясая им, смеется.

Вавилова. Ты чего смеешься, Козырев? Глупо ведь.

Козырев. Нет, не могу... ха-ха-ха! Рапорт – ха-ха-ха! – комиссара первого батальона... ха-ха-ха! – по беременности на сорок дней.. ха-ха-ха!

Вавилова. Да.

Козырев. И скоро, Клавдия, рожать будешь?

Вавилова. Скоро (*вытирает выступивший на лбу пот*).

Козырев. Почему не извела его?

Вавилова. Я бы его извела, да запустила, сам знаешь, под Грубешовым три месяца с коня не слезала. А приехала в госпиталь, доктор уже не берется.

Козырев. Не так просила.

Вавилова. Я ему маузером, окаянному, грозила, а он отказывается, поздно, говорит.

Козырев. А сама-то? Сама-то почему ничего не предпринимала? Сука ты, Вавилова, и дрянь. Так подставила меня. В такое неподходящее время. Пошла вон. (*Вавилова выходит*).

Козырев. Вот тебе и Вавилова. Вроде и не баба, – с маузером ходит, в кожаных брюках, батальон сколько раз в атаку водила, и даже голос у нее не бабий, а выходит, природа свое берет (*берет рапорт, пишет*): Представит с сего числа сорокадневный отпуск... по болезни..... по женской болезни... нет, просто по болезни (*отодвигает бумагу*). Обидно мне и грустно (*плюет*).

II сцена

Вавилова. А ведь Козырев прав. Я, конечно, не имею права рожать. Покуда комиссар. Но я, правда, боролась с ним честно, упорно, много месяцев. Я тяжело прыгала с лошади, яростно работала на субботниках, ворочала многопудовые сосновые плахи, пила в деревнях травы и настойки, я извела столько йоду в полковой аптеке, что фельдшер собрался писать жалобу в санчасть бригады, я до волдырей ошпаривалась в бане кипятком. И ничего не помогло. Придется рожать. Вот такая неожиданная неприятность. Но через 40 дней я вновь буду на коне.

Козирев направляє Вавілову на реквізовану в бердичівських євреїв квартиру. Єврейська сім'я Магазаників багатодітна. Однак вона приймає вагітну комісаршу. Дружина Магазаника Бейла готує Вавілову до пологів, допомагає зрозуміти істину: справжнє щастя жінки – в дітях.

III сцена

Бэйла. Вы еще не рожали? О Боже, как это? Первые роды в 36 лет? Не может быть!

Вавилова. Я тебе говорю, что я ничего об этом вашем бабском не знаю. Ты понимаешь? Или повторить?

Бэйла. Не надо на меня кричать. Я понимаю. Все понимаю. Как не понимать? Не сердитесь. Я вам расскажу все. У меня своих семеро. Все, что знаю: как кормить, купать, присыпать младенца, что надо делать, чтобы он ночью не кричал, сколько нужно иметь пеленок и распашонок, как новорожденные заходятся от крика, синеют, и кажется, вот-вот сердце разорвется от страха, что дите умрет, как лечить поносы, отчего бывает почесуха, как можно узнать, что режутся зубки.

Вавилова. И это все надо знать? Я думала, это просто – рожать.

Бэйла. Нет, это не так просто. Это, гражданин комиссарша, сложный мир со своими законами, обычаями, радостями и печальями. Это большое счастье. Это самое важное в жизни женщины.

Вавилова. Женское счастье? Не думаю.

Клавдія Вавілова народжує сина, однак покидає його, щоб бути в більшовицькому строю.

IV сцена

Бэйла. Она назвала младенца Алешей.

Магазаник. Хорошее имя.

Бэйла. Ты думаешь?

Магазаник. Да.

Бэйла. Ты знаешь, она поет этому Алеше песни. Она постоянно бегаёт с ним к доктору. Она будет хорошей матерью.

Магазаник. Поживем – увидим.

Входит Вавилова.

Магазаник. Поляки завтра придут сюда, гражданин комиссар... Так я хочу вам сказать... Вы можете, конечно, остаться у нас.

Вавилова. Бэйла, я первый раз в жизни не знаю, что делать. Может, мне уйти?

Бэйла. Я не боюсь. Вы думаете, я боюсь? Дайте мне пять таких, как вы, я не испугаюсь. Но где вы видели мать, которая оставляет ребенка, когда ему полторы недели?

V сцена

Слышится революционная песня.

Вавилова. Почему эти курсанты идут в сторону поляков? Они что, не понимают, что там смерть? И песню поют. Я знаю эту песню. Я должна быть с ними.

VI сцена

Бэйла. Она ушла, Хаим. И оставила нам ребенка. И ничего не сказала. Ничего.

Магазаник. Вот такие люди были когда-то в Бунде. Это настоящие люди, Бэйла. Сильные. А мы разве люди? Мы навоз.

Бэйла. Сильные должны быть добрыми. А она добрая?

Магазаник. Не знаю. Не все ли равно. Сильный – он всегда прав.

Бэйла. Слышишь, Хаим, дите проснулось. Разведи лучше примус, надо нагреть молоко.

Магазаник. Иду. Разве младенец виноват, что мать – комиссарша... [3, с.48–62].

Із виступу Юрія Балюка

Юрій Балюк – голова Міжнародного літературного конкурсу ім. Василя Гроссмана «В городе Бердичеве» розповів про ідею організувати конкурс, про історію втілення цієї ідеї в життя, про перший конкурс, що відбувся у 2013 році і на який свої твори представили 18 авторів. У другому конкурсі (підсумки підбиваються в листопаді) число учасників подвоїлось, розширилась географія конкурсантів, у літературному змаганні взяли участь журналісти-професіонали і навіть члени спілки письменників України, отож рівень художніх творів конкурсу, на відміну від попереднього, виявився вищий. Юрій Балюк запросив студентів коледжу також спробувати власні сили в літературі і подати заявку на участь у конкурсі, запропонувати твір (мала проза),

Бабийчук Тамара. *Литературная Бердичевщина: Василий Гроссман*

Объектом внимания автора становятся вопросы проведения таких занятий по литературе родного края, которые не только помогают получить, расширить, систематизировать, структурировать знания, но и предусматривают развитие, воспитание юностей и девушек – в будущем национально сознательной интеллигенции.

Ключевые слова: Василий Гроссман, Бердичев, исследовательская работа, чтение, инсценизация, отзывы на произведения.

Babiychuk Tamara. *Literary Berdychiv: Vasyl Grossman*

The author pays special attention to the lessons of Native land Literature which help not only to develop, systemize and organize the knowledge obtained by students. But these lessons also promote the development and up-bringing of young people – in future the nation-conscious Ukrainian intellectuals.

Key words: Vasily Grossman, Berdychiv, research work, reading, dramatizing, comment on works.

однак такий, який би мав безпосередній зв'язок з Бердичевом (дія відбувається в нашому місті, герої твору – бердичівці тощо).

«Відкритий мікрофон» (кілька реплік):

Мені імпонує, що Гроссман був людиною совісною, чесною, небабудою, сміливою, наполегливою. Коли арештували жінку, в яку Гроссман був закоханий, він узяв до себе двох її дітей. І продовжував (не побоююся!) писати листи самому наркомові Єжову про те, щоб її випустили. І жінку – справжнє диво! – таки випустили. Ось це і є справжнє кохання.

Гроссман був сміливим, адже дружив з опальним письменником Андрієм Платоновим, про якого не побоююся сказати чи не перше в критиці сильне і справедливе слово.

Гроссман був безсрібляником. З війни додому нічого не привіз. Грабувати, красти не навчився. Він навіть не просив для себе нового обмундирування. За три роки на фронті полковник Гроссман мав одну шинель, яка настільки зносилась, що потребувала тільки утилізації.

Гроссман міг би жити довго, якби не мав нервових потрясінь. Його книжки арештовували. Було заборонено друкуватися. Хто винен у передчасній смерті талановитого письменника? Скільки його творів, на жаль, залишилися ненаписаними!

Свою книжку про Василя Гроссмана Анатолій Бочаров закінчує словами: «Ми повинні були почути все, сказане Гроссманом про наше життя, про нашу долю!» Прокоментую: треба уважно прочитати твори Гроссмана, які допоможуть нам правильно зрозуміти епоху тоталітаризму і осмислити життя простої людини в антигуманний час. Читання Гроссмана дозволить прогнозувати майбутнє.

Я уявляю, як помирав Василь Гроссман. Цинічно викреслений з літературного процесу, забутий друзями, виснажений підступною хворобою, він, певне, прагнув одного: щоб його твори побачили волю, щоб були надрукованими. Хоч колись. На жаль, за життя він не відчув радості тримати в руках видані головні книжки власного життя. Чи друкуються сьогодні твори Василя Гроссмана? Чи пропагуються вони? Як і ким?

Література

1. Бочаров А.Г. Василий Гроссман: Жизнь, творчество, судьба / А.Г.Бочаров. – М.: Советский писатель, 1990. – 384 с.
2. Гроссман Василий. Все течет / Василий Гроссман. – Октябрь. – 1989. – №6. – С. 30–108.
3. Гроссман В.С. Несколько печальных дней: Повести и рассказы / В.С. Гроссман. – М.: Современник, 1989. – 432 с.
4. Липкин С.И. Жизнь и судьба Василия Гроссмана. Берзер А.С. Прощание / С.И. Липкин, А.С. Берзер. – М.: Книга, 1990. – 272 с.
5. Письма Василия Гроссмана к матери [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://goo.gl/OfcxiM>
6. С разных точек зрения: «Жизнь и судьба» В. Гроссмана. – М.: Советский писатель. – 1991. – 400 с.
7. Эпос войны народной (Диалог о романе Василия Гроссмана «Жизнь и судьба»). – М.: Знание, 1988. – 64 с.